

Egyetemi tantárgy a tanyavilágért **„Homok-haza, Szíkföld-haza...”**

Gödöllőn, a Szent István Egyetemen a 2005-2006-os tanévben hirdettük meg először A tanya című választható tárgyat. Kellott hozzá a Környezet- és Tárgazdálkodási Intézet Kultúrókológiai és Környezeti Kommunikációs Tanszéke és személy szerint Győri-Nagy Sándor, a tanszék vezetője, meg a mi találkozásunk. Mind a ketten a Gödöllővel szomszédos Szadán – ahogy a falu régi lakói mondják: Gyümölcstermő Szent Szadán – építettünk házat, s mind a ketten az Alföldről és tanyáról jöttünk: ő egy 11 gyermekes család hetedik gyermekeként Zsombórról, a Lápastó-dűlőből, én a Dunatétlenhez tartozó Hetényi-pusztáról. Ő kisebbségkutatóként, nyelvészként, kultúrókológusként (a műveltségélettan iskolateremtő tudós tanáraként) járta a maga útját – kitartva minden körülmények között elvei mellett –, én pedig Gödöllőn végzett üzemszervező agrármérnöként és mérnök-tanárként az újságírást választottam, de a parasztság lapjához, a Szabad Földhöz kerülve is mindig vágytam arra, hogy taníthassak. Erre 2000 őszétől Győri-Nagy Sándor mellett kaptam lehetőséget, akitől a következő években nagyon sokat tanultam.

Az ezredfordulón a tanyák körül sok volt a bizonytalanság Magyarországon. Eltelt tíz év a rendszerváltozás óta, de a tanyavilággal nem nagyon tudott mit kezdeni a politika. Az 1940-es évek végén még több mint egymillió ember élt tanyán hazánkban, 1946 és '49 között nyolcvanezer új tanya épült. A földosztásnak is köszönhetően a tanyás földművelés az alföldi mezőgazdálkodás modelljének számított, Somogyi Imre és a népi írók Kert-Magyarország gondolata realitásnak látszott. A Rákosi-rendszerben aztán megkezdődött a tanyavilág rombolása, s az átkot betetőzte a kádári téeszésítés. A diktatúra nemcsak a tanyai gazdálkodást tette lehetetlenné, hanem felszámolta a klebelsbergi népiskolákat, amelyek a gyermekek tanításán-nevelésén túl a tanyák szellemi-lelki központjai voltak: könyvtárként és olvasóköri helyiségként, művelődési házként és templomul is szolgáltak. Jómagam 1958-62 között még ilyen iskolába járhattam, amely 1936-ban, négy évvel Klebelsberg Kuno halála után, de még az ő iskolaprogramjának keretében és szellemében épült. Közös erővel építették fel a hetényiek, s a tanítót is maguk választották: Kamondy Kálmán apámat, anyámat, engem és még a hét évvel fiatalabb húgomat is tanította – igaz, őt már bent a faluban, mert mire elsős lett, bezárták a tanyai iskolát.

A tanyák lélekszáma az 1980-as évtized végére 200 ezer alá csökkent. Nemcsak mennyiségi, hanem döbbenetes minőségi veszteség is volt ez. A téeszék léte átformálta a földhöz és a másik emberhez való viszonyt, sokan a tulajdonuk mellett a gyermeküket is elvesztették. A tanyai általános iskolások számára létrehozott városi kollégiumokban – egy ma is élő, idős tanítónő szavaival: a „janicsárképzőkben” – megkezdődött az átnevelés. S fájó emlék, hogy Gödöllőn, az egyetemen is voltak tanáraink, akik minden erejükkel igyekeztek elhítenni velünk, hogy amit a szüleink tudnak a földről és gondolnak a világról, az idejétmúlt, ósdi. Így aztán nem csoda, hogy a paraszttól nemcsak a politika, hanem – ahogyan egy nyolcvanhat esztendőös parasztember mondta nemrég tanyája udvarán – a fiaikból lett vezetők egy része is „elszokott”.

Annak, ami a XX. század második felében történt a magyar tanyavilágban, rendkívül nagy volt a tehetetlenségi nyomatóka, különösen a lelkekben. Ilyen előzmények után és ilyen „helyzetben” kezdte meg munkáját 2002 őszén a Lakiteleki Népfőiskola, az Alföldi Tudományos Intézet és a Szent István Egyetem összefogásának eredményeként az első Kiskunsági Tanyakollégium. A helyszín az ország legtanyásabb megyéje, Bács-Kiskun, melynek homokvidékén annak idején – elsősorban Romány Pálnak és Gajdócsi István megyei vezetőknek köszönhetően – nem erőltették a téeszervezést, hanem sokkal szabadabb szövetkezeti formát, szakszövetkezeteket hoztak létre, melyeknek nem álltak útjukba a tanyák. Lezsák Sándor, a Népfőiskola Alapítvány elnöke, Csatári Bálint intézetigazgató és Szendrő Péter, az egyetem akkori rektora jól tudta, hogy mire vállalkozik, de kellett hozzá azok a fiatalok, akik tanáraikkal együtt hittek abban, hogy amibe belefognak, az életté válhat. A 2002-2003-as Tanyakollégiumban az egyetem 120 hallgatója 40 tanár vezetésével négyfős csoportokban járta a tanyákat, összességében 24 Kecskemét és Kiskunfélegyháza környéki település 800 tanyájára jutottunk el, és készítettünk beszámolókat – Buda Ferenc szívet melengető, szép szavaival – a „Homok-haza, Szíkföld-haza” állapotáról. Kiderült, hogy négy emberből három minden nehézség ellenére tanyán akar maradni, ahogy egyikük mondta: „Mink má’ nem szeretnénk szoros helyön lakni...”. A kutatásban a Kultúrókológiai és Környezeti Kommunikációs Tanszék jóvoltából különösen nagy számban vettek részt oktatóikkal a

Környezet- és Tájgazdálkodási Intézet hallgatói, és miután az első Tanyakollégium 2003 őszén lezárult, ez adta az ötletet a tanszéken, hogy A tanya néven választható tárgyat indítsunk.

Erre azonban még egy-két évet várni kellett. Ez idő alatt az Alföldi Tudományos Intézet az egész Homokhátság térségére – annak 104 tanyás településére – kiterjesztette a tanyakutatását, amely több száz ember – tanyagondnokok, szociális munkások, mezőőrök, nemzeti parki felügyelők – közreműködésével zajlott. A cél annak kiderítése volt, hogyan helyezkednek el a különböző funkciójú tanyák, milyen állapotban vannak, milyen út vezet hozzájuk, van-e bennük villany, hogyan élnek s miként gondolkodnak a bennük lakók, milyen a kapcsolatuk a tájjal, a tanyai életforma mennyire vonzó – és hogyan tehető vonzóbbá – a fiatalabb nemzedékeknek. „Ötvennégyezer tanyáról immár kataszterbe foglalt, térképre fölvitt pontos adataink vannak – fogalmazta meg Csatári Bálint a Szabad Föld Kalendárium 2006-ban vele készített interjújában –, s innen bármilyen irányban elindulhatunk, adataink jól használhatók a természetvédelemben, a tanyai turizmus, a gazdálkodás erősítésében, a településfejlesztésben és a szociális problémák megoldásában egyaránt.” Hozzátette: „Nem a pénz, a verseny a minden, hanem e régiók fenntartható fejlődése a cél. S nem kell mindennek a hasznát azonnal vagy, mondjuk, négy év alatt, egy-egy választási ciklus leteltével learatni, hisz’ a nagy változásokhoz általában sokkal hosszabb idő szükséges. Ahhoz azonban, hogy évek múlva gyümölcsöt teremjen, el kell ültetni a fát...”. Hűség és türelem – vallotta Csatári Bálint, a magyar tanyakutatás nagy egyénisége, a magnófelvétel utolsó mondata mégis így hangzott (s e sorok írója ezt adta az interjúhoz címmel): „Nem lehetünk örökös késésben”.

Ekkor már túl voltunk A tanya tárgy első félévén. Tanszékvezetőmmel úgy döntöttünk, a tavaszi szemeszterben legyen, hisz’ „Tavaszi szél vizet áraszt...”, s ilyenkor megpezsödül a vér is. Az érdeklődés jóval a választható tárgyak átlaga fölött volt, s 17 év múltán elmondható, hogy eddig több mint ötszázan „vették föl” ezt a korántsem csak tananyagnak szánt tantárgyat, amelynek a mellékletben látható. Nagy öröm, hogy a 2009-2011-es második és a mostani, 2021-2023-as harmadik Tanyakollégiumban is ott voltak, itt vannak a tárgy hallgatói. A Kultúrökológiai és Környezeti Kommunikációs Tanszék sajnos nem sokkal a tárgy meghirdetése után megszűnt, mert voltak, akik az egyetemen Győri-Nagy Sándorban nem a szövetségést, hanem az eltávolítandó ellenfelet látták, s ő önként távozott. Szűkebb szülőföldjén, Kiskunmajsán azonban a Magyar Ökoszociális Fórum elnökeként s az ökoszociális eszme Európa-szerte ismert képviselőjeként létrehozta a MÖF Európai Kommunikációs Intézetét, és a család harmincegynéhány hektáros csólyospálosi „tájbirtokán” geográfus Gergő fiával olyan gazdálkodásba kezdett, amely a Kárpát-medencei nedves gazdálkodás hagyományaira épül, s a Duna-Tisza közti Homokhátság természeti önazonosságának és jövőbeli paraszti társadalmának is hosszú távon alapja lehet.

Kiskunmajsáról és környékének tanyáiról meg a tanár úrról szólva – akinek a lánya is (aki négy gyermek édesanyja) a családjával egy csólyospálosi tanyán él – feltétlenül meg kell említeni a MÖF 2009/2010 telén rendezett Első Magyar Tanya-szemináriumát, amelynek magam is előadója lehettem. Ellendrukkerek ekkor is voltak, de a tanyák népe eljött. És üdvözölte a kezdeményezést Csatári Bálint, az első és a 2009-2011-es második Tanyakollégium szakmai vezetője, aki sajnos már nem lehet velünk. Nagy veszteség, hogy 2019 szeptemberében elhunyt.

A Magyar Ökoszociális Fórum számára Csatári Bálint szellemi öröksége meghatározó. A MÖF 2020-as Fenntartható Újratanácsítási kezdeményezése, amelyet Győri-Nagy Sándor a 2021-es kecskeméti Csatári Bálint Emlékkonferencián mutatott be, középpontba állítja a tanyavilágból „kivont” minőségi népesség pótlását, a tájfenntartó gazdatársadalom megerősítését és közösségeinek újrakezdeményezését, az alulhasznált tanyatáj hatékony „beemelését” a vidékgazdaságba. A tervezet, amely ötvözi a különböző tájakon élő MÖF-tagok szűkebb hazájukhoz köthető, de a Kárpát-medencei és a közép-európai lét egészét szem előtt tartó tevékenységének tapasztalatait és tudását, szemléletmódját, széles körű összefogásra épül¹.

A tanya tárgyból pedig Gödöllőn, a Szent István Egyetemen 2010-től kari tantárgy lett a Mezőgazdaság- és Környezettudományi Karon, és legutóbb harminchatan tettek vizsgát belőle a 2021-es esztendő februárjában létrejött Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetemen, annak Szent István Campusán. Tantárgyfelelős oktatóként mindennél fontosabbnak tartom, hogy a dolgokat valóban az Élet felől közelítsük meg, amely immár az egyetem nevében is megjelent. Vendégelőadónak is olyanokat hívok, akik témájuk részleteit képesek az összefüggések teljességében megjeleníteni, és a gyakorlatban is

¹ http://adattar.bacsiskun.hu/Csatari_Balint_Emlékkonferencia/7_%20Gyori-Nagy_Sandor.pdf

felmutattak valamit. Ahhoz, hogy az órák „megmaradjanak” a hallgatókban, nélkülözhetetlen az érzelmi hatás, amit erősíthet egy történet, egy jól megválasztott vers vagy prózai idézet, egy fotó vagy egy film. A napokban egy volt diákkal beszélgettünk, aki azt mondta, A tanya tárgyat azért szerette, mert azt nemcsak „hallgatni”, hanem „nézni” is lehetett, és számára az olyan alkotások, mint Frivaldszky Bernadett Adassék nekik tisztelet című filmszociográfiája, Gyöngyössy Bence A tanyagondnok című dokumentumfilmje vagy Zsigmond Dezső és Balogh Géza (a Szabad Föld kitűnő újságírója) A jószág volt a nép aranya – Rekvium a szatmári csordákért című filmballadája felejthetetlen élmény. És persze jó, ha bőven olvashat ajánlott irodalmat, aki valamiről tényleg többet szeretne tudni, az ajánlatban Szent Istvánról Sinka Istvánig és a Fél Edit–Hofer Tamás szerzőpáros híres könyvétől (Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban) újságcikkeikig sok minden szerepel.

A legfontosabbak azonban A tanya tárgy történetében kezdettől a tanyalátogatások. Egy-egy évben 14-15 tanyán jártunk, többnyire saját kocsikkal. Évről évre jött velünk az autójával egykori tanítványom, Saláta Dénes – aki ma már az egyetem docense –, s persze Zoltán fiam, aki 2002-ben szintén környezetgazdálkodási agrármérnökként kapott diplomát, s népzeneesként keresi a kenyerét. És nyolcéves volt Eszter unokám, amikor már az édesapja autójában ő is ott ült, s most 15 évesen arról beszél, hogy tanyán szeretne élni.

A kirándulásainkba, „terepgyakorlatainkba” igyekeztünk minden tanyatípust belefoglalni a roskadozó, pusztuló tanyáktól azokig, ahol új élet születik. Sokat tanultunk az idősektől és minden nemzedéktől, de egymástól is. Mert hallgatóim között is nem egy olyan embert ismerhettem meg, akikkel élmény volt együtt lenni ezeken a gyakorlatokon. Különösen emlékezetesnek bizonyultak a Kiskunmajsához tartozó Kígyópusztán töltött napok, ahol a Hit és Kultúra Alapítványnál, a régi iskolában kaptunk szállást, s képet egy tanyai pap, Sági Lajos plébános (Lajos atya) életéről is, aki 2021 októberében hunyt el, és nagyon hiányzik. Kígyópusztán esténként a tanyákon, Varga András bácsiéknál, Szalai Józsefnél (mindenki Pösztörkéjénél) és másoknál, vagy az iskolában Benedek Istvánné Nagyistók Ilonka tanító nénivel (aki a férjével együtt egész életében a környékbeli tanyai iskolákban tanított) felejthetetlen beszélgetések zajlottak.

Évről évre – persze mindig más csapattal, de voltak, akik újra eljöttek – ellátogattunk Nemes Mátyáshoz Fülöpjakabra, aki nyugdíjas katonatisztból lett tanyai zöldségtermelő és 2015-ben az év biogazdája, s a talajélet, a növényi és az emberi lét ezer rejtelméről tud megunthatatlan titkokat. Két fia is a szomszédos tanyákon biokertészkedik. Tanyaszomszédja, egykori katonája, Gyöngyösi Sándor nemcsak a gyógygombák biotermesztésének országos hírű szakembere – és 2019-ben szintén az év biogazdája –, hanem a sorsa arra is példa, hogyan lehet nehéz helyzetben, esetében egy városi munkahely elvesztése után talpra állni, ha az ember tényleg hisz abban, amibe belefog, és a hagyományt képes ötvözni az újjal. Marosi Mihály Csemő-Zöldhalmon a feleségével együtt kertészmérnök, és a három gyermekük is (ma már ők is szülők). Mindannyian Kecskeméten végeztek, és egymás mellett gazdálkodnak – a díszfaiskolától a szilváig és a földiepertől a paprikáig több dologból van bevételük –, ki-ki a saját földjén, de egymással szoros szövetségben, lényegében kis családi szövetkezetben. Amit nem kényszerített rájuk senki, hanem ők tényleg önként szövetkeztek, és akik a szövetkezetpolitikát ma komolyan gondolják, sokat tanulhatnak tőlük.

Folytassuk állattartókkal. Bévárdi Pál, aki Gödöllőn végzett agrármérnök, Dunapataj-Szelidpusztán – egykori szülőházától nem messze – az 1990-es években megvette a téesz lepusztult állattartó telepét és mellette egy rozzant tanyát, ma mindkettőnek csodájára lehet járni. Tejtermelő juhtartó gazdaként abból él, amiből valaha juhász nagyapám a családjával, hét gyermekével a sziken – amely a mainál sokkal több állatot „elbirt” –, akinek a szomszédos Miklapusztán volt a tanyája. Eördögh András, aki alapvégzettsége szerint tanító, igazi kun Jászszentlászlón, Kalmárföldön, pedig Budapesten született. Őshonos állatokat tart, és kertészmérnök feleségével meg a két felnőtt gyermekével biozöldségeket termel, malmában tönkölybúzáat őröl, saját lófajtája van: a kunfakó. (Jegenye „személyében” most már Eszter unokámnak is van ilyen lova.) Szabó József, aki mezőgazdasági gépészmérnökként szintén Gödöllőn végzett, és családjával virágtermesztőként indult, később Akasztó határában „befogott a halba”. Lánya családjával együtt a tóparton lakik, ott, ahol én valaha a teheneinket legeltettem a sziken, miközben jókat olvastam. Szabó József szikipontya ma az egyik legkeresettebb hal Magyarországon, és külföldre is szállítják. A gazdaság munkát ad mind a három gyermekének – és mellettük még több mint ötven embernek.

Rendek Olga a férjével Kerekegyháza-Kunpusztára hazatért. László fodrászként kamionsofőr lett, Olgi titkárnóként dolgozott a Hungarocamionnál. Negyedszázada már, hogy megvették egy rokonuk házát, és

otthagyták a fővárost, a harmadik gyermekük már itt született. Döntésüket soha nem bánták meg, bár akadtak gondok. A Rendek-ökotanya is, gazdaságként és tanyamúzeumként egyaránt, igazi természeti és szellemi oázis a pusztán, s a három felnőtt gyermekük a munkája révén szintén kötődik hozzá. Olgi közben főiskolát végzett, és két népművészeti egyesület elnöke, életük a közmondást is igazolja: „Lassan járj, tovább érsz!” S folytatva a háromgyermekesek sorát, feltétlenül szólni kell még Győző Gyuláról és családjáról. Tiszaalpárról költöztek Tiszakécske-Kerekdombra a termálvíz miatt, Alpáron is jártam náluk, s láttam, mit meg nem tesznek a gyermekeikért. Két kislányuk siketnémának született, s nagy kérdés volt, felnőve ők hogyan boldogulhatnak. Most együtt dolgoznak, és úgy érzem, a két fiatalasszonyt nemcsak a szüleik és a családjuk, hanem a növények is „értik”. Egyiküknek Székelyföldről jött a férje, és szintén siketnéma, itt lelt új otthonra, de Erdélyhez is kötődnek. Az élet számukra az egymásra figyelés, a csendes szeretet.

S rendszeresen ellátogatunk Győri-Nagy tanár úrékhoz is, és ez a nap mindig feltölt bennünket. A tájbirtokra készülődve felidéződik bennem Pénzt vagy életet teremjen a föld? című vitaindító írása: a Heti Válasz 2001. október 26-i számában, majd a Szántani kén', tavasz vagyon... Föld – vidék – politika az ezredforduló után című – 2002-ben kiadott – kötetben is megjelent, melynek vele együtt a szerkesztője voltam. Emlékszem, mennyire megragadott a gondolat, amellyel Fél Edit és Hofer Tamás könyvében találkoztam először: a parasztember még az 1950-es években sem akart „sok” pénzt, mert tudta, hogy a „sok” éppoly káros, mint a „kevés”. Az emberré tevő mérce az „elég”. Igen, ez a szüleim életében is így volt. S ez a szellem hatotta át Győri-Nagy Sándor A paraszti gazdálkodás című tárgyát is, amely A tanya tárgy elődje volt.

Nagy öröm, hogy egykori hallgatóim között vannak, akik ma tanyán élnek. Azt is tudom persze, hogy akadnak, akik ezt a tárgyat is inkább a kreditpontok miatt „veszik fel” a listájukra, és nem annyira a tartalma meg az értékrendje miatt. De bízom benne, hogy a félév végén ők is másként látnak sok mindent, és jobban eligazodnak az információkban „feldúsult” világ sokszor talajtalan, gyökértelen valóságában. És nem felejtik, hogy a pénznél van sokkal fontosabb: maga az élet – mindannyiunk élete.

Dulai Sándor

A tanya tárgy tematikája

1. A tanya fogalma. Történeti-táji szerepei és formái Európában és a világ más részein. A magyar tanya, mint hungarikum.
2. A tanyák kialakulása és elterjedése Magyarországon. Tanyatörténet a középkortól a XIX. század végéig.
3. A magyar tanyavilág a XX. század első felében. Önszerveződési folyamatok. Klebelsberg Kuno és a tanyai népiszkolák. A tanyás földművelés, mint az alföldi mezőgazdálkodás modellje 1945-48 között.
4. Tanyavilág – bomló világ: okok és következmények. Miért csökkent egymillióról kettőszázezerre a tanyán élők száma az ötvenes évek kezdetétől az ezredfordulóig?
5. A tanyafunkciók változása napjainkban. Gazdálkodó-, üdülő- és „nyomortanyák”.
6. Tanya és táj. A tanyák természeti környezete és az ebben rejlő gazdálkodási lehetőségek. Alternatív gazdálkodási módok, organikus gazdálkodás. Biotermékek, egészséges tanyai élelmiszerek.
7. A tanyák és az éghajlatváltozás. Alkalmazkodás a szélsőségekhez, vízmegőrzés és vízpótlás. Szárazságtűrő növények az Alföldön.
8. Birtokviszonyok a tanyán. Tanyai integráció: együttműködés, szövetkezés, önkéntes közös társulások.
9. A piacképesség és az információáramlás javítása. Szaktudás és szaktanácsadás.
10. Távozók és betelepülők. A tanyai lakosság összetételének változása. Újgazdagok és újszegények, magyarok és külföldiek. Munkanélküliség, szociális problémák a tanyákon.
11. Infrastruktúra a tanyavilágban. Villamosítás, alternatív energiák, úthálózat.
12. Tanyai tudásközpontok, közösségi házak. Oktatási, idegenforgalmi és informatikai szervezőbázisok.
13. Képviselő és érdekérvényesítés a tanyavilágban. Az önkormányzatok és a tanyák. A tanyagondnoki hálózat. Közbiztonság és tanyavédelem.
14. Tanyakutatások és hasznosításuk. A 2002-2003-as, a 2009-2011-es és a 2021-2023-as Kiskunsági Tanyakollégium. A 49/2009. (V.27.) országgyűlési határozat a tanyák és tanyás térségek megőrzéséről, fejlesztéséről. Tanyakollégiumi ajánlások a készülő tanyatörvényhez.
15. Hazai és európai uniós források a magyar tanyavilág fenntartható fejlesztéséhez. A 2011-től meghirdetett Tanyaprogram és eredményei.